

konsociačních modelů před konkurenčními nepředstavuje ani v komunální politice nijak samozřejmou operaci a za určitých podmínek může být dokonce velmi nebezpečné, jak Balík přesvědčivě ukazuje. Při analýze fenoménu „nezávislosti“ naráží kniha na další obecnější problém, totiž problematickou schopnost našich politických stran rekrutovat i na komunální úrovni dostatek kvalitního politického personálu, zejména v souvislosti s tím, jak se zmnožují úrovně vládnutí. Ukazuje se tak, že téma komunální politiky může poskytnout i některé nové pobídky i pro teoretické studium demokracie.

Útlý sborník nabízí rovněž větší množství datového materiálu, s minimem faktických chyb (během svého čtení jsem objevil dvě). Předností této knihy je její široká použitelnost – sáhne po ní student, sociolog, teoretik demokracie i volební manager. Řadu témat a problémů v ní naznačených je možné a potřebné dále rozpracovávat. Tato pilotní studie ukázala, že zmíněný problém je skutečnou příležitostí a je na následovnicích Balíka a spol., aby ukázali, že tato příležitost pro ně není problémem.

*Roman Chytilík, Fakulta sociálních studií
Masarykovy univerzity v Brně*

Joseph E. Stiglitz

**JINÁ CESTA K TRHU. HLEDÁNÍ
ALTERNATIVY K SOUČASNÉ
PODOBĚ GLOBALIZACE.**

Praha: Prostor – edice Střed, 2003, 408 stran. (Z anglického originálu *Globalization and Its Discontents* přeložil Jan Placht).

Kniha *Jiná cesta k trhu* se zabývá tématem v poslední době velmi frekventovaným a dis-

kutovaným. Je jím globalizace – především ekonomická – a hledání alternativy k její současné podobě. Autorem publikace je Joseph Stiglitz (1943), tedy osobnost, která byla v devadesátých letech bezprostředním účastníkem většiny nejdůležitějších ekonomických událostí. Stiglitz v roce 1993 opustil Harvardovu univerzitu a stal se předsedou Výboru ekonomických poradců prezidenta USA Billa Clintona. Odtud se v roce 1997 přesunul do Světové banky, kde do ledna 2000 působil jako hlavní ekonom a její viceprezident. Poté, co byl za svoji kritiku fungování mezinárodních finančních institucí nucen ze Světové banky odejít, se vrátil na akademickou půdu. V roce 2001 mu byla udělena Nobelova cena za ekonomii za jeho dílo o nedokonalých informacích a neúplném trhu.

Autor se v knize zaměřuje na hlavní globální finanční instituce Mezinárodní měnový fond (MMF), Světovou banku (SB) a Světovou obchodní organizaci (WTO), které nazývá „správci globalizace“ (s. 391). Je ale pravda, že těmto třem institucím se nevěnuje rovnoměrně, WTO ponechává stranou a věnuje se jí až v poslední kapitole, kde se snaží nastínit svoji vizi reformy globální finanční architektury. Zato kritika MMF je nejfrekventovanějším tématem knihy. Světová banka v popisu obou „sesterských“ institucí vypadá jako ta hodnější, která dokonce občas Fond kritizuje, někdy za něj žehlí vzniklé problémy a sama se již začala pod vedením Jamese Wolfensohna pomalu reformovat. Nejsm si však jist, jestli tomu tak je ve skutečnosti, či zda staré postupy nezatemňuje pouze nová rétorika. Měl snad Stiglitz při psaní knihy nějaké důvody k větší shovívavosti vůči Světové bance? To by však pokrytecky odporovalo otevřenosti a transparentnosti, které po finančních institucích v knize neustále vyžaduje.

V úvodu knihy se Stiglitz sám stylizuje do pozice středověho intelektuála (ani všechnu moc trhu, ani vládě), který staví především

na vědecké nezaujatosti, transparentních informacích, diskusi a faktech očištěných od ideologického škváru. Stiglitz zde obhájí globalizaci, kapitalismus, soukromé vlastnictví, privatizaci, ovšem pouze pokud slouží lidem, respektive všem lidem. Globalizace podle něj není ani dobrá, ani špatná, ale má potenciál, se kterým lidé nakládají. Věří, že tento potenciál bude využit tak, aby plody globalizace byly poctivěji rozdělovány. V současnosti podle Stiglitze globalizace nepracuje pro většinu lidstva, neřeší chudobu, ale zvětšuje ji. Skrývá v sobě také velké systémové riziko, jehož nejviditelnějším projevem jsou stále častější finanční krize.

Ve světle názorů v knize vyslovených se Stiglitz postupně posouvá od středu více doleva, odhaluje se pro něj typické keynesiánsství, obhajoba nutnosti vládních zásahů do tržních mechanismů. Tento názor je v souladu s důvody vzniku MMF. Ten byl na konferenci v Bretton Woods (1944) založen z přesvědčení, že trhy často nefungují dobře a někdy je zapotřebí kolektivní záchranné akce na globální úrovni. Stiglitz Fondu důrazně vytýká, že se od svého založení nápadně změnil, především že s veškerým ideologickým zápletem prosazuje nadvládu trhu. Jak sám píše: „Keynes by se obracel v hrobě, kdyby viděl, co se stalo s jeho dítětem.“ (s. 42) Tento posun v ideologii či orientaci Fondu Stiglitz identifikuje od počátku osmdesátých let, kdy se prosadila „mantra volného trhu, jež se stala součástí nové dohody, tzv. Washingtonského konsenzu, mezi MMF, Světovou bankou a Ministerstvem financí USA.“ (str. 46)

Stiglitz o pracovnících Fondu a Banky hovoří vcelku nelichotivě jako o nových misionářích, kteří do světa vyvázejí zideologizované náboženství tržního fundamentalismu. Hovoří o tržním bolševismu, přetrvávání koloniální mentality, o břemenu bílého muže. Sepisování smluv či podepisování závazků často popisuje jako diktování podmínek jednotlivým zemím na základě programů sepsaných po třídním výletu představitelů

Fondu do pětihvězdičkového hotelu v centru hlavního města.

Samotná kniha se skládá z devíti kapitol popisujících vybrané aspekty činnosti hlavních prvků mezinárodní finanční architektury v devadesátých letech minulého století. Od transformace ekonomik bývalých komunistických zemí, přes jednání institucí v rozvojových zemích a nejednání v zemích rozvinutých, až po hospodářskou krizi v jihovýchodní Asii a její dopad na další, především rozvojové země. Kritika globálních finančních institucí, zejména Mezinárodního měnového fondu, se prolíná celou knihou jako červená nit. Obecné výhrady k jejich fungování Stiglitz dokládá na nespočtu příkladů ze zemí jako Botswana, Etiopie, Argentina, USA, z jihovýchodní Asie, Číny, či z celého bývalého komunistického bloku, často také z České republiky.

Českou republiku Stiglitz často označuje jako nejlepšího žáka MMF ze zemí procházejících tranzicí. Klade ji do protikladu k Polsku, které si v přechodu od komunismu k tržní ekonomice zvolilo vlastní cestu, neřídilo se doporučeními Fondu, a podle autora prý udělalo lépe. „Vláda České republiky v čele s Václavem Klausem dostávala z počátku od MMF výborné známky díky své politice rychlé privatizace, ovšem transformační proces v jejím podání vedl nakonec k tomu, že HDP na konci devadesátých let byl nižší než v roce 1989.“ (s. 285) Kritizuje především velmi rychlou privatizaci podniků a pomalou privatizaci bank, což mělo za následek korupční chování, kdy státní banky de facto subvencovaly soukromé podniky na základě známostí či úplatků. Stiglitz se v knize často zmiňuje o Václavu Klausovi, kritizuje jeho pojetí kupónové privatizace, ale říká, že „ačkoli by nesouhlasil s většinou toho, co chci říct, z rozhovorů s ním jsem se přesto hodně naučil.“ (s. 23)

Přechod bývalých komunistických zemí od centrálně plánovitěho hospodářství k tržní ekonomice je jedním ze stěžejních témat

knihy. Stiglitz tento proces považuje za největší ekonomickou událost uplynulé dekády, která ovšem ve většině případů skončila špatně, ne-li katastrofou. Velmi obšírně se v knize zabývá Ruskem, jeho postoj předjímá již název kapitoly – Kdo ztratil Rusko? Stiglitz sám sebe řadí k tzv. gradualistům, kteří prosazovali pomalý, promyšlený a systematický přechod v závislosti na stabilizaci společnosti, ustanovení právního rámce, regulací a fungujících institucí. Ve Fondu věrnému ideologii Washingtonského konsenzu však zvítězila tzv. šoková terapie, tedy co nejrychlejší reforma, liberalizace a privatizace. Tento přístup autor kritizuje velmi nevybíravě, říká, že bylo příliš mnoho šoku a žádná terapie. Reforma prý nebyla ničím jiným, než pouhým nahrazením státního monopolu soukromým. Došlo k výprodeji ruského národního bohatství takřka za pár rublů, HDP klesl o 54 procent a průmyslová výroba o šedesát, miliardy dolarů v rukou novodobých oligarchů mizely na zahraničních kontech a v zemi zůstaly miliony zbídačených lidí, kterým vláda nebyla schopna vyplácet ani patnáct dolarů měsíčního důchodu. V kapitole se Stiglitz také dotýká politického pozadí ekonomické reformy, kritizuje nejen byrokraty z MMF, ale i přístup americké administrativy a také nahrazení společenské smlouvy mezi obyvateli Ruska a jejich vládou nelegitimní smlouvou mezi vládou (resp. prezidentem) a oligarchy, již navíc ovládli soukromá média, která by měla být zárukou veřejné kontroly.

Druhým stěžejním tématem knihy je finanční krize v jihovýchodní Asii. Takzvaný Východoasijský zázrak, tedy neobvyklý třicetiletý nepřetržitý růst hospodářství, úspor a investic zemí jako Jižní Korea, Malajsie, Thajsko, Filipíny či Indonésie, vznikl podle Stiglitze proto, že se státy neřídily diktátem Washingtonského konsenzu, ale jednaly podle vlastní rozvojové strategie založené na silné roli vlád dobře znalých domácích podmínek. V devadesátých letech jim však prý byla Fondem a americkým ministerstvem

financí vnucena liberalizace kapitálového účtu, což bylo podle Stiglitze „zdaleka nejdůležitějším faktorem, jenž přispěl ke krizi.“ (s. 165) Když se 2. července 1997 zhroutil thajský baht, krize byla na světě. MMF se snažil rychle přispěchat na pomoc postiženým zemím, ale podle Stiglitze se stal spíše problémem těchto zemí, než jejich řešením. Fond naordinoval restriktivní fiskální a monetární politiku, tedy přesný opak toho, jak v krizích postupují vyspělé země, které se nemusí řídit diktátem MMF. Ty naopak do ekonomiky pumpují další peníze, aby nastalo oživení a růst. Fond nařídil obrovské zvýšení úrokových sazeb, což mělo za následek krachy tisíců podniků. Krize se šířila celým regionem a panika investorů zasáhla i ostatní, především rozvojové země. Stiglitz často kritizuje Fond za to, že poskytoval státům půjčky ve formě záchranných balíčků. Tyto peníze byly určeny na vyplacení zahraničních věřitelů, bank a investorů, nikoli na záchranu domácích podniků či na zlepšení života obyčejných lidí, kteří však půjčky musejí jako daňoví poplatníci splácet. Z důvodu vyplacení západních investorů a bank nezbyly peníze na potravinové dávky pro chudé lidi, což především v Indonésii vedlo k velkým bouřím a nepokojům.

Na základě popisu těchto dvou nejvýznamnějších událostí posledního desetiletí minulého století – a také mnoha dalších případů, kterými se autor v knize zabývá – můžeme vysledovat obecnější Stiglitzovy námítky vůči mezinárodním finančním institucím, především MMF.

Zprv je to nedemokratičnost správy institucí. Prakticky veškeré aktivity Fondu a Banky se odehrávají v rozvojovém světě, ale v čele těchto institucí stojí zástupci průmyslových států. V čele Banky je to vždy Američan a v čele Fondu vždy Evropan. Spojené státy mají díky počtu hlasů jako jediné při hlasování prakticky právo veta. Stiglitz žádá větší počet křesel pro rozvojové země. Byť by jejich zástupci neměli

hlasovací právo, alespoň by jejich hlas byl slyšet. Žádá také metodické a procedurální změny při jednáních, kterým by mělo být přítomno široké spektrum úředníků, odborníků a ekonomů, ne jen ministři financí vyspělých zemí. Stiglitzovi se nelíbí, že Fond řídí pouze osoby vycházející z finanční komunity, které své rozhodování vidí prizmatem čistě ekonomického myšlení a neberou v potaz žádná jiná hlediska sociální, kulturní či environmentální.

Dalším jevem, který Stiglitz napadá ze všech stran, je pokrytectví těchto institucí, tedy rozdíl mezi rétorikou a praxí, ve které se běžně uplatňují dvojí standardy. Například ekonomicky slabé rozvojové země se musí podřídit diktátu Fondu, kdežto silné státy nemusí. Ekonomicky a politicky silným zemím navíc Fond podmínky nediktuje, ale pouze doporučuje. V knize je tento jev doložen na mnoha příkladech, především ze Spojených států. Ty prostřednictvím Fondu nutí rozvojové země k liberalizaci trhu, otevření hranic a zrušení celních bariér. Oproti tomu Spojené státy často a bez potrestání uplatňují protekcionistická opatření či subvencují své zemědělce. Stiglitz v knize popisuje, jak v první polovině devadesátých let stálo Ministerstvo financí USA v čele obrovského hliníkového kartelu.

Stiglitz také nepřímou napadá ekonomy obou institucí jako druhořadé absolventy prvotřídních univerzit, kteří pracují podle zastaralých ekonomických modelů, dělají špatné analýzy a z nich vycházejí špatná rozhodnutí. Ekonomická věda prý prodělala v poslední době velký skok kupředu, ale byrokraté z Fondu se stále slepě řídí třicet let starými učebnicemi ekonomie. Ekonomická politika také podle Stiglitze musí vycházet z reálných podmínek a ne z ideálních učebnicových modelů.

V neposlední řadě je v knize napadána netransparentnost finančních správců globalizace. Rozhodnutí se dělají za zavřenými dveřmi v úzkém kruhu osob. Informace velmi málo

pronikají zevnitř institucí ven, ale snad ještě méně se jich dostane zvenku dovnitř. Neprůhlednost také znamená, že informace těžko probublávají organizací zespodu navrch. To vše podle autora nepřispívá k dobrým výsledkům práce mezinárodních finančních institucí a podkopává to jejich legitimitu.

Co ale s tím? Nabízí Stiglitz ve své knize nějaké řešení, nějakou alternativu k současné podobě globalizace, jak si vytýká v názvu knihy? Ano i ne. Celá poslední kapitola knihy nazvaná *Kudy dál?* je věnována reformním návrhům ze Stiglitzovy dílny. Většinou se však jedná o obecné a stokrát vyslovené proklamace typu větší zastoupení rozvojovým zemím atd. Vyslovuje se pro zúžení agendy Fondu, jeho návrat k „pouhému“ řešení krizí. Nikoli nadále spoluřídí transformační politiku rozvojových zemí poskytováním půjček podmíněných strukturálními opatřeními. V části nazvané *Čeho je zapotřebí* přednáší Stiglitz sedm ekonomických opatření, která jsou podle jeho představ nezbytná pro úspěšnou reformu. Nabízí tedy několik reformních opatření, ale bohužel neuvádí, jak jich dosáhnout, jak je uvést do praxe. Vůbec v tomto bodě jeho kniha selhává. Ačkoli jeho kritika globálního finančního pořádku je velmi fundovaná a přesvědčivá, Stiglitz nepřichází s nějakým jasným řešením.

Stiglitzova kniha je k tzv. správcům globalizace kritická, velmi kritická především k MMF. Požaduje reformu mezinárodních finančních institucí, explicitně se však staví proti jejich zrušení: „Kdyby byl Fond zrušen, byl by nejspíš zanedlouho nahrazen něčím velmi podobným.“ (s. 335). Na mnoha příkladech ilustruje nedostatky a přehmaty těchto institucí. Ačkoli z celé knihy vyplývá, že většina rozhodnutí Fondu není dělana v zájmu globální stability, protože jeho jednání často globální finanční stabilitu narušuje, nikde explicitně neříká, že by byla dělana ve prospěch některých zájmů v některých zemích. Autor odmítá teorii spiknutí a hraje s čtenářem zajímavou alibistickou hru ve stylu: neříkám,

že politika Fondu je dělána v zájmu západní finanční komunity, ale pokud se na věc podíváme z této perspektivy, mnohá jednání Fondu hned dostávají jasnější smysl. Stiglitz se možná pohříchu snaží v knize vyvarovat jmenování konkrétních osob. Omlouvá to tím, že výčtem chyb konkrétních lidí nechce odvádět pozornost od organizačních a institucionálních nedostatků. Kritizuje však běžnou praxi tzv. otočných dveří zavánějící korupcí, kdy lidé z předních soukromých společností odcházejí na vedoucí místa Fondu či Banky a po skončení práce ve veřejných institucích se opět do těchto soukromých společností vrací. Stiglitz zároveň říká, že konání finančních institucí je ovlivněno dominantní ideologií volnotržního fundamentalismu převládající v západní finanční komunitě, a že nechce svalovat vinu na jednotlivé osoby. To je dle mého názoru chyba. Pokud chce skutečnou reformu institucí, měl by označit osoby, které jim svým jednáním škodí, nebo reformě brání. Instituce jako taková se sama od sebe nezreformuje.

Jak jsem již řekl, Stiglitzova kniha je napsána v kritickém tónu, některé pasáže, především závěrečné shrnující odstavce některých kapitol, znějí vskutku radikálně. Na škodu knize i všem čtenářům však Stiglitz není důsledný. Někdy má člověk pocit, jako-by něco tajil, jakoby nechtěl překročit nějakou pomyslnou hranici, ačkoli o problémech musí vědět opravdu hodně. Toto je citelné především ve vztahu ke Světové bance, ke které je značně shovívavý. Máme snad čekat do doby, kdy někoho vyhodí z MMF, abychom se dozvěděli více interních informací ze Světové banky?

Oproti všem výhradám je Stiglitzova monografie Jiná cesta k trhu opravdu dobrou knihou. K její kvalitě přispívá i český překlad Jana Plachta, jehož text je velmi příjemný a čtivý, což čtenář ocení především v pasážích, kde se Stiglitz podrobně věnuje čistě ekonomickým aspektům problémů. Osobně mě Placht zaujal svým výrazem pro zkorum-

povanou privatizaci (briberization), kterou přeložil jako přihrabizace.

I proto bych knihu plnou zajímavých informací, údajů a názorů doporučil k přečtení všem, kteří se tématem ekonomické globalizace a současného světového pořádku zabývají. Jak těm, kterým jsou Stiglitzovy názory blízké, tak především těm, kteří s jeho pojetím nesouhlasí. Vždyť právě otevřenost názorům ostatních může být jednou z cest k vyřešení mnoha problémů, třeba i některých problémů samotné ekonomické globalizace.

*Ivo Krsek, Fakulta sociálních studií
Masarykovy univerzity v Brně*

Milan Znoj, ed.

ŠANCE OTEVŘENÉ SPOLEČNOSTI. K POCTĚ KARLA R. POPPERA.

Studia Philosophica XIII. Praha: Karolinum, 2002, 116 stran

Sborník, jehož editorem je M. Znoj, vychází u příležitosti výročí 100. narození K. R. Poppera.

Jedna z autorek sborníku Z. Parusniková na konferenci, která vydání tohoto sborníku doprovázela, upozorňovala na rozdíl mezi velkolepým rakouským a skromným českým připomenutím Popperova výročí. Skromným ale pochopitelně ještě neznamená nedůležitým nebo nezajímavým. Podívejme se tedy blíže na jeden z výsledků českého uvažování nad Popperovým dílem.

Sborník je tematicky zaměřen pouze na jednu z mnoha oblastí Popperova zájmu, na jeho politické myšlení, resp. na otázku otevřené společnosti a její legitimacy. Pochopitelně při zájmu o Popperovo politické myšlení nelze abstrahovat od Popperovy teorie vědy, jak shodně ukazují Z. Parusniková i M. Znoj.